

OSMANLI SON DÖNEM MUTASAVVIFLARINDAN MEHMED ELÎF EFENDİ VE *DİVÂN*'I

Hüseyin KURT*

Giriş

Hasırîzâde Sa'dî Dergâhı'nın son şeyhi Mehmed Elif Efendi(1266/1850-1345/1927), İstanbul Sötlüce'de bulunan Hasırîzâde Dergâhı'nda doğmuştur. Babası dergâhın şeyhi Ahmed Muhtar Efendi, annesi Tiryâkizâde Hasan Paşa'nın kızı Fatma Bâise Hanım'dır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'ın Demenhur şehrinden İstanbul'a gelip, Kasımpaşa'ya yerleşen büyük dedesi Şeyh Halil Efendi, genellikle saray hasırcıbaşısı olan oğlu Emin Ağa'nın dükkânında vakit geçirdiği için "Hasırcı Şeyh" diye tanınmış; soyundan gelenlere de Hasırîzâdeler denilmiştir. Halil Efendi'nin diğer oğlu Şeyh Mustafa İzzî Efendi (1823), Hasırîzâde Dergâhı diye anılan Sötlüce'deki Sa'dî Tekkesi'ni yaptırmış; ölümünden sonra, Nakşbendiyye ve Mevleviyye tarikatlarından icâzet alan oğlu Süleyman Sıdkı Efendi (1873), şeyhlik makamına geçmiştir. Elif Efendi'nin babası Şeyh Ahmed Muhtar Efendi (1901),

* Dr., Arş Gör. Harran Ün. İlahiyat Fak., kurthuseyin@hotmail.com

¹ Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Ahmed Sâfi, *Sefînetü's-Sâfi*, c.12, ss.1390-1405; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c.I, ss.354-362; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s.68; İbnülemin, Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, ss.291-293, 983-985, 1671-1672; Albayrak, Sadık, *Osmanlı Ulemâsı*, c.III, ss.150-151; Tanman, Baha, "Hasırîzâde Tekkesi", *STY*, c.IV(1976-77), ss.107-142.

Süleyman Sıdkı Efendi'nin oğludur.

Elif Efendi, dönemin meşhur Nakşibendî şeyhlerinden mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi(1281/1866)'nin öğrencisi olmuş, daha sonra Eyüp Defterdar'daki Şah Sultan İlk Mektebi'ni bitirmiştir. Vilâyet kapı kethüdâlarından Hoca Fâik Efendi'den Arapça öğrenmiştir. 1870'te Şam'dan İstanbul'a gelerek Hasırîzâde Dergâhı'nda misafir olan, Sa'diyye Tarikatının kurucusu Sa'deddin el-Cibâvî (701/1300) neslinden Şeyh Yunus eş-Şeybânî, kendisine hizmet eden Elif Efendi'ye Sa'diyye'nin kendi nisbesine izâfetle kurmuş olduğu Şeybâniyye şubesinden icâzet vermiştir. Daha sonra dergâhı ziyaret eden Şâzeliyye'nin Medeniyye kolunun kurucusu Şeyh Muhammed Zâfir'in halifesi İbrahim el-Berrâde'den de Şâzelî-Medenî hilâfeti almıştır.

Bu arada babasının emriyle dergâhta Mesnevî okutmaya başlayan (1875) Elif Efendi, 1880'de babasından Sa'diyye tarikatı hilâfeti almıştır. Aynı yıl babasının hacca gitmesi üzerine dergâhta vekâleten postnişin olmuştur. 1880 yılına kadar tarikat eğitiminin yanı sıra Beyazıt dersiâmlarından Hâdimîzâde Ahmed Hulûsi Efendi'nin Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii'ndeki derslerine devam etmiştir. Onun ölümünden sonra Ahmed Nüzhet Efendi'den icâzet almıştır (1885). Bursalı Zeki Dede'den ta'lik hattı meşketmiştir. Dönemin meşhur âlimlerinden Hâfız Şâkir ve Meclis-i Kebîr-i Maârif reisi Büyük Ali Haydar efendilerden de faydalanmıştır. Öte yandan aynı yıllarda Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin Mesnevî derslerine devam ederek, mesnevîhan icâzeti ve Mevleviyye hilâfeti almıştır.

Elif Efendi Hasırîzâde Dergâhı'nda, babasının hacca giderken kendisini vekil bıraktığı 1880 yılından onun ölümüne kadar vekâleten, bu tarihten itibaren tekkelerin kapatılışına kadar da (1925) asâleten şeyhlik görevinde bulunmuş; Mesnevî, Fusûs, Şemâil, Hadis ve diğer dinî ilimleri okutmuştur.

Elif Efendi, II. Abdülhamid'in iradesiyle 1887'de yeniden

inşa edilen ve inşaat giderleri, tekke mensuplarından Tophane müşiri Mehmed Seyyit Paşa tarafından karşılanan tekkenin mimarlığını da yapmıştır. Konya Mevlânâ Âsitânesinde çelebilik makamında bulunan Abdülvâhid Çelebi, 1898 yılında kendisine meşihatnâme göndererek, Mevlevî şeyhliğini tasdik etmiştir. 1907’de tayin edildiği Meclis-i Meşâyih başkanlığı görevinden bir süre sonra ayrılan Elif Efendi, 3 Ocak 1927 yılında vefat etmiş; tekkesiyle Mahmud Ağa Camii arasındaki hazîreye defnedilmiştir.

İstanbul Koska’daki Abdüsselâmiyye Dergâhı’nın son şeyhi Yûsuf Zâhir Efendi, Elif Efendi’nin oğludur.

Şair ve hattatlığının yanı sıra, tekkenin planlarını çizecek kadar mimari bilgiye de sahip olan ve dönemin şeyhlerinin en âlim ve faziletlisi olarak tanınan Elif Efendi, bütün hayatını eğitim ve öğretimle geçirmiş; Arap grameri ve Mantıktan, Darwin nazariyesine kadar çeşitli konularda eserler kaleme almıştır. Ahmed Sâfi, Hüseyin Vassâf ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın zikrettiği bu eserlerin sadece ikisi basılmıştır.

1. Elif Efendi Divan’ının Muhtevası

Elif Efendi’nin, en önemli ve hacimli elyazması eserlerinden biri de şüphesiz onun Divân’ıdır. Birçok mutasavvıf şâir gibi, o da, divân yazma geleneğine uyarak şiirlerini bir araya toplamış ve bu eserini meydana getirmiştir.

Elif Efendi, Divân’ını Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerden oluşturmuştur. Şiir dili olarak Türkçe’nin yanında Farsça ve Arapça’yı da kullanması, onun bu dillere olan vukûfiyetini göstermektedir.

Divân, sâde, okunaklı bir şekilde ve rik’a hattı ile kaleme alınmıştır. Bugün elimizde bulunan eser, Elif Efendi’nin kendi el yazısı ile yazdığı orijinal nüshadır. Eser, meşin ciltli, 280x200, 200x150mm. ebadında, toplam 59 yaprak ve 117 sayfadır. Eserin üzerinde hangi tarihte yazıldığına dair herhangi

bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen Elif Efendi bu eserini, son dönemlerinde, gençliğinden itibaren yazdığı şiirleri bir araya toplayarak meydana getirmiştir¹.

Elif Efendi'nin Divân'ındaki şiirlerde genellikle kâfiye düzeni vardır. Divân Edebiyatı nazım şekilleri olan münâcât², na't³, medhiye⁴, mersiye, gazel⁵ vb. türlerinde yazdığı şiirlerde aruz veznini kullanmıştır. Türkçe yazdığı şiirlerin çoğunda ise hece ölçüsünü tercih etmiştir.

Elif Efendi, gerek nesir gerekse manzum eserlerini kaleme alırken edebî sanat yapma gibi bir endişeye girmemiş, kalbine doğduğu gibi ve serbest şekilde yazmıştır. Onun şâirliğini ve şiirlerini ele alırken, bu hususa da dikkat edilmelidir.

Elif Efendi'ye göre, şâirlik övünülecek bir üstünlük değildir. Çünkü bu özellik, insanın yaratılışından gelmektedir. Yaratılıştan gelen bir özellik de üstünlük sayılmaz. Bununla birlikte o, bu eserinde bir hayli hüner bulunduğunu da ifade etmektedir. Divân'ın giriş kısmındaki bir şiirinde bunu şöyle anlatmaktadır:

“Şairliğe mâil değilim, müftehir olmam,
Şiir ile ki, mevcuttur o, tab'ı beşerde.
Bi't-tab' olan şeye fazîlet diyemem ben,
Bir hayli hüner var ise de gerçi eserde.”⁶

Elif Efendi, bu eserinin bir belâgat şiirleri divânı sanılmasını da istemez. Bununla birlikte bu eser, tasavvuf zevki ve neş'esi verebilecek bir niteliktedir. Bunu da şu mısralarında

¹ Elif Efendi, *Divân*, ss. 4-5.

² İçinde Allah'a yakarış ve duâ bulunan şiirlerdir.

³ Hz. Muhammed (s.)'i övmek için yazılan şiirlerdir.

⁴ Bir kimseyi övgü için yazılan şiirlerdir.

⁵ Gazel, beyitler halinde yazılan şiirdir. Uzunluğu beş ile on beş beyit arasında değişir.

⁶ Elif Efendi, *Divân*, s. 7.

dile getirir:

“Divân-ı eş’âr-ı belâğat sanmasın ihvanımız,
Sultân-ı ışk-ı vahdetin menşurudur divânımız.
Esrâ-ı vahdettir bütün, ayn-ı hakikatten gelir,
Cûy-ı zülâl-i ma’rifettir, çeşme-ı hayvânımız.”¹

Görüldüğü gibi, Elif Efendi, mütevâzi bir üslûpla bu eserinin önemini belirtmektedir. Onun Divân’ı sadece bir şiirler topluluğundan ibaret sayılmamalıdır. Çünkü o, şiirlerini bazı yüksek makamlardan ilham alarak yazdığını ifade etmektedir:

“Bir âleme erdi gönül ki, sa’d ü nahsın hükmü yok,
Şimdi müsâvi müşteri ile keyvânımız.”²

Bu mısrada anlatıldığına göre, “gönül, uğur ve uğursuzluk hükümlerinin geçerli olmadığı yüce bir âleme erdi. Şimdi bizim yanımızda, Müşteri (Jüpiter) ile Keyvanımız (Saturn) eşittir.”³

Elif Efendi’nin Divân’ı, üç bölümden (sıfır) oluşmaktadır. Bu üç bölümde toplam 142 şiir bulunmaktadır. Bunların 92 tanesi Türkçe, 43’ü Farsça, 7’si de Arapça’dır.

Divân’ın birinci bölümünde toplam 28 adet şiir bulunmaktadır. Bunların 14 tanesi Türkçe, 13’ü Farsça, bir tanesi de Arapça’dır. Bu bölümdeki şiirlerde münâcât, na’t, tevessül ve medhiyeler yer almaktadır.

Eserin ikinci bölümünde toplam 75 adet şiir vardır. Bunlardan 53’ü Türkçe, 20’si Farsça, iki tanesi de Arapça’dır. Bu bölümdeki şiirler genellikle gazel tarzında yazılmıştır.

¹ Aynı eser, s. 9.

² Aynı eser, s. 54.

³ Yıldız ilmine göre Müşteri ile Zuhâl yıldızlarının bir araya geldikleri saat en uğurlu saattir. Bu saatte Allah’tan istenilen her şeye kavuşulacağına inanılır. Sa’d uğurlu, nahs ise uğursuz demektir. “Nahs” kelimesi Türkçe’ye “nâkıs” olarak geçmiştir.

Türkçe şiirlerden biri hece ölçüsüyle ve kıt'alar 1 halinde kaleme alınmıştır.

Divân'ın üçüncü bölümünde bağımsız (müteferrikât) şiirler yer almaktadır. Bu bölümdeki toplam şiir sayısı 39'dur. Bunlardan 4'ü Farsça rubâî, 10 tanesi kıt'a, 7'si beyit, 18'i de medhiyedir.

Divân'ın giriş kısmı olan iç kapağında, Farsça yazılmış bir açıklamadan sonra, altı beyitlik Türkçe bir takdim şiiri vardır. Elif Efendi bu açıklamada, Divân'ın birinci bölümünde, bütün ihtiyaçları gideren Yüce Dergâha münâcât, Hz.Peygamber'e övgü (na't) ve tevessülât (Allah'a yaklaştıracak ameller) bulunduğunu; ayrıca Hz.Peygamber'in sinesine yaklaştıracak, onun âlini, halifelerini ve evliyâyı öven şiirler olduğunu belirtmektedir. Bunların dışında kaside, tevhid, fütühât, nasihat ve hasbihal içerikli şiirlerin de bulunduğunu kaydetmektedir².

Divân'ın birinci bölümü, besmele ve Arapça bir dörtlük ile başlamaktadır. Bu dörtlüğün tercümesi şöyledir: “Varlık (Zuhûr) Allah'ın ismiyle başladı. Varlığın ilki, ilâhî tecelliyi kabul eden bir Nûr'dur. Rahman ve Rahim olan Allah o Nûr'la tecelli etti. O nûr doğunca bütün aylar da ondan doğdu.”³

Birinci bölümün giriş kısmında Farsça bir kıt'a da bulunmaktadır. Burada yazar şöyle seslenmektedir:

“Allah'ın isimlerinin kuvvet ve bereketiyle her iş kolay olur.

Kur'an'ın anahtarı olan “Besmele” aynı zamanda İsm-i Âzam olarak geldi.

Düşüncelerin güzelliği Rahman ve Rahim olan Allah'ın nûrundandır.

¹ Kıt'a, dört mısradan oluşan nazım şeklidir.

² Elif Efendi, *Divân*, s. 3.

³ Aynı eser, s. 4.

harfle sona eriyorsa, o harf altında birleştirilmiştir. Meselâ, kâfiyeleri “Elif” harfiyle sona eren gazeller “Elif” harfi altında, “Bâ” harfi ile sona erenler de “Bâ” harfi altında... toplanmıştır. Bu bölümde bulunan şiirler, Ashâb-ı Kehf, semâ, ... gibi konuları ihtiva etmektedir.

Divân’ın üçüncü bölümü, birbirinden bağımsız (müteferrikât) şiirlerden oluşmuştur. Bu bölüm de besmele ve ardından Farsça bir rubâî ile başlayıp, Hoca Hüsâmeddin (ö.1288/1866)’in menkıbelerini anlatan Arapça on beyitlik bir şiirle sona ermektedir. Bu bölümde ele alınan konulardan bazıları şunlardır: Mevlânâ’nın Fihî mâ Fih adlı eserine övgü, kızı Fatıma’nın ölümüne mersiye, babası ve Şeyh Osman Selahaddin (ö.1304/1886)’in ölümü için mersiyeler, Şeyh Sa’deddin-i Cibâvî, V. Murad’ın kızı Fatma Sultan, eniştesi ve Hoca Hüsâmeddin için yazılan şiirler ve “Menâkıbu’l-ahyâr ve mevâhibu’l-ebrâr” adlı eser için yazılan bir takriz.

Bugün elimizde bulunan Divân’ın tek nüshası, Elif Efendi’nin kendi el yazısı ile yazdığı, Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan nüshadır. Kütüphane kataloglarında ismi yer almayan bu eser, 444 numara ile Sütlüce Hasırîzâde Dergâhı özel bölümünde muhafaza edilmektedir¹. Bu eser de, Elif Efendi’nin oğlu Yusuf Zâhir Efendi tarafından, diğer kitaplarla birlikte önce Râgıb Paşa Kütüphanesi’ne bağışlanmış, daha sonra buradan Süleymaniye Kütüphanesi’ne aktarılmıştır.

2. M. Elif Efendi’nin Diğer Eserleri

a) Matbû Eserleri

1. el-Kelimâtü’l-mücmelle fî şerhi’t-tuhfeti’l-mürsele

Elif Efendi’nin tasavvufî görüşlerini, özellikle varlık

¹ Bu eser, Elif Efendi’nin diğer önemli eserlerinden *en-Nûru’l-Furkân fî Şerh-i Lugât-i Kur’an* ile birlikte Sütlüce (Hasırîzâde) Dergâhından gelen eserler bölümündedir.

mertebeleri ve vahdet-i vücûd anlayışını ihtiva eden en önemli eserlerinden biridir. Eser, 1339/1920’de yazılmış¹, 1342/1923 yılında İstanbul’da, Bahriye Matbaasında basılmıştır. Türkçe olarak kaleme alınan eser, mukavva ciltli ve 114 sayfadan müteşekkildir.

Eser, isminden de anlaşılacağı gibi, Muhammed el-Burhanpûrî’nin² (1029/1620) vücûd, vücûd mertebeleri ve vahdet-i vücûd konularını ele alan Tuhfetü’l-mürsele isimli eserinin şerhi mahiyetindedir. Ancak, Elif Efendi’nin bu kitaba yaptığı eklemeler, izahlar ve açıklamalar, onun değerini daha da artırmaktadır.

Eserin birinci sayfasında Elif Efendi’nin bir uyarısı yer almaktadır. O, bu uyarısında, hakikat ilimleri ve vahdet-i vücûd meselesinin ince bir konu olduğunu belirterek, eserin iyice anlaşılabilmesi için, okuyucuların onu dikkatli bir şekilde okumalarını rica etmektedir. Şayet yine anlaşılamayan bir husus bulunursa, kitabın birkaç defa okunması tavsiyesinde bulunmaktadır³.

Kitabın giriş kısmında, Arapça olarak “hamdele” ve “salvele” bölümleri yer almaktadır. Elif Efendi, bu kısımda, böyle bir eseri yazmasının ve şerhetmesinin nedenlerini açıklamaktadır. Ona göre, öncelikli ve en önemli kulluk vazifeleri; tevhid ilmi, ilâhî tekliği bilme, Allah’ın varlığını ve birliğini her şeyde müşâhede etmektir⁴. Elif Efendi, bu konuda elde ettiği bilgileri, ilim arkadaşlarına ve talebelerine de

¹ Ahmed Sâfî, *Sefinetü’s-Sâfî*, s.1397; Vassâf, *Sefîne*, s.366; İnal, Mahmud Kemâl, a.g.e., s. 292.

² Muhammed b. Fadlullah el-Burhanpûrî (1029/1620), Hindistan’da yetişmiş âlim ve mutasavvıftır. İmâm-ı Rabbânî’nin (1034/1624) döneminde yaşamıştır. Ethem Cebecioğlu’nun, *İmam-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri* adlı eserinde belirttiği gibi, İmâm-ı Rabbânî’nin hulefâsından bazıları, onun sohbetinde de bulunmuşlardır. Bkz. Cebecioğlu, Ethem, *İmam-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, s. 166.

³ Elif Efendi, *el-Kelimâtü’l-Mûcmele*, s. 3.

⁴ Aynı eser, s. 4.

aktarmak istemektedir¹.

Elif Efendi, tevhid ve vahdet-i vücûd konularında birçok kitap yazıldığını, ancak anlama güçlüğünden dolayı bunların çoğundan istifade etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu konuda yazılmış, kısa ve kolay anlaşılır bir eser olarak Muhammed el-Burhanpûrî'nin et-Tuhfetü'l-mürsele isimli risâlesini gördüğünü ifade etmektedir².

Bu eseri daha önceden okuduğunu söyleyen Elif Efendi, bu defa araştırmacılara ve ilim erbabına, özetinin bir şerh halinde sunulmasının faydalı olacağını düşünmektedir. Bu nedenle, "el-Kelimâtü'l-mücmelle fi şerhi't-tuhfeti'l-mürsele" ismiyle bu özet şerhi yazdığını belirtmektedir³.

Kitapta bu girişten sonra, et-Tuhfetü'l-mürsele'deki önemli bölümler cümle cümle şerh edilip açıklanmaya başlanmaktadır.

el-Kelimâtü'l-mücmelle'de ele alınan ve şerhedilen başlıca konular şunlardır: Vücûd (varlık) ve vücûd mertebeleri, vahdet-i vücûd, zât-vücûd ilişkisi, tevhid, âlem-i ervâh, misâl, hayâl ve cisimler âlemi, müşâhede, murâkabe, insan-ı kâmil ve ma'rifetullah kavramları.

Elif Efendi, öncelikle "vücûd" kavramı üzerinde durur. Bu kelimenin lügat ve ıstılah mânâlarını örnekler vererek açıklamaya çalışır.⁴

Elif Efendi, bu şerhi yazarken büyük ölçüde Muhyiddin İbn Arabî'nin (ö.638/1240) Fusûsu'l-hikem ve el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye isimli eserinden faydalanmıştır. Bunu, onun şu sözlerinde açıkça görüyoruz: "...Bu konu ile ilgili güvenilir gerçek bilgiler, Şeyh-i Ekber ve Kibrî-i Ahmer, Âriflerin Önderi, Gizlilikleri Bilenlerin Efendisi Muhyiddin b. Arabî (k.s)

¹ Aynı yer.

² Aynı eser, ss. 5-6.

³ Aynı yer.

⁴ Bkz. Elif Efendi, *el-Kelimâtü'l-mücmelle*, s. 7.

hazretlerinin kitaplarında, özellikle de el-Futuhâtu'l-Mekkiyye adlı kitabının başında ve ayrıca özel bölümünde görülür.”¹

Şerhini bir dua ile sona erdiren Elif Efendi, eserin sonuna Farsça bir şiir ve doğru-yanlış cetvelini de eklemiştir.

Tespitlerimize göre, el-Kelimâtü'l-mücmle'nin basılmış bir nüshası bulunmaktadır. Bu da, 1342/1923 tarihli İstanbul Bahriye Matbaası baskısıdır.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı Bölümü 1275, Nâfız Paşa 700 ve Tahir Ağa 483 numaralarda kayıtlıdır. Araştırmalarımızda, eserin Süleymaniye'den başka Ankara, Marmara ve Harran Üniversitelerinin İlâhiyat Fakülteleri kütüphaneleri gibi bir çok kütüphanemizde de mevcut olduğunu tespit ettik.

2. Tenşîtü'l-muhibbîn bi menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin

Elif Efendi'nin ikinci matbû eseridir. 1342/1923 tarihinde İstanbul'da bastırılmıştır. Elif Efendi bu eserinde, kendisinden feyz aldığı Mesnevîhan Hoca Hüsâmeddin Efendi (1281/1864) ile Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Selahaddin Dede (1304/1886)'nin hayatını yazmıştır. Eseri ikinci defa bastıran Elif Efendi'nin büyük oğlu Yusuf Zâhir Efendi, bu menkıbelere ilâve olarak, dedesi Ahmed Muhtar Efendi'nin (1319/1901) biyografisini de eklemiştir². Eser Türkçe olup, mukavva ciltlidir ve 55 sayfadan meydana gelmiştir.

Sade bir dil ve anlaşılır üslupla kaleme alınmış olan eser, fasıllar (bölümler) halinde yazılmış, aralarda bazı yerlere Mesnevî'den beyitler yerleştirilmiştir.

Elif Efendi, bu eserini, Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin

¹ Aynı eser, s. 26.

² Bugün elimizde bulunan, eserin bu ikinci baskısıdır.

talebesi olan Mustafa Vahyî Efendi'nin, bugün elimizde olmayan bir risâlesinden yararlanarak, kendi babası ve Hüsâmeddin Efendi'nin talebelerinden aldığı bilgilerle oluşturmuştur. Osman Selahaddin Dede'nin biyografisi ise, bizzat kendisi tarafından Arapça olarak yazılmıştır¹. Elif Efendi bunu istinsah etmiş, oğlu Yusuf Zâhir Efendi de Türkçe'ye çevirmiştir².

Eser, Hoca Hüsâmeddin Efendi'yi medheden Arapça bir şiirle başlamaktadır. Girişte hamdele ve salveleden sonra kitabın yazılış amacı anlatılmaktadır. Buna göre, Hüsâmeddin Efendi, Elif Efendi'nin ilk hocasıdır. Bazı dinî ve manevî bilgileri ondan öğrenmiştir. Bu nedenle, Elif Efendi ondan, "... Ulûm-ı maârif-i bâtuniyye ve hakâyık-ı dîniyye itibariyle üstâd-ı üstâdım ve üstâd-ı evvelim..."³ diye söz etmektedir.

Eserde, Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin hayatı anlatılırken, onun hocalarından ve Nakşbendiyye usûllerinden de bahsedilmektedir.

Elif Efendi, Mustafa Vahyî Efendi'den naklen, Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin te'lîfe pek önem vermemesine rağmen üç eser bıraktığını söylemektedir⁴. Bunlar;

1. Mesnevî'nin ilk beytini şerh için yazdığı bir Risâle,
2. Sahih-i Buhârî üzerine yazdığı ve ancak on beş cüz'ü tamamlanabilen Arapça bir şerh,
3. Tirmizî'nin Şemâil-i Şerîfe-i Nebevî'sinin tercümesidir. Bu eser Mısır'da basılmıştır⁵.

¹ Elif Efendi, *Tenşîtu'l-muhibbîn*, s.46. Osman Selahaddin Efendi tarafından yazılan nüsha bugün mevcut değildir.

² Elif Efendi, aynı eser, s.47.

³ Elif Efendi, *Tenşîtu'l-muhibbîn*, s.3.

⁴ Elif Efendi, a.g.e., ss. 16-17; ayrıca bkz. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s.67.

⁵ Elif Efendi bu tercüme hakkında; "*Eser-i mezkûr herkesin faydalanması için açık, belîğ bir Türkçe ile yazılmış âdetâ bir şerhtir. Bir şerh ki, erbâb-ı vukûf dikkat ederse görür ki, kâffe-i şurrâhın ahvâlini gayet lâtif ve veciz*

Bu eserin Zeylû'l-Menâkıb1 adlı bölümünde, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Selahaddin Efendi'nin (1304/1886) hayat hikâyesi anlatılmıştır. Bu bölümün giriş kısmında, Elif Efendi'nin oğlu Yusuf Zâhir Efendi, menkıbenin aslının Arapça olduğunu ve Osman Selahaddin Efendi tarafından kaleme alındığını belirtmektedir. Bunun bir nüshası Yenikapı Mevlevîhanesi'nde, diğer nüshası da Elif Efendi'de bulunmaktadır. Osman Selahaddin Efendi, el-Lisânü'l-Muhammediyye fîmâ dalle bihi'l-İseviyye adlı eserine yine kendisinin yazdığı hayat hikâyesini de eklemiştir. Elif Efendi, bu eserden de faydalanarak bu bölümü tekrar kaleme almıştır2.

Elif Efendi, eserin bu bölümünde belirttiğine göre, Osman Selahaddin Efendi'nin iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri el-Lisânü'l-Muhammediyye fîmâ dalle bihi'l-İseviyye adlı Arapça risâle, diğeri de bu asrın ulemâsından bir zât için yazdığı vahdet-i vücûd'a dair Türkçe bir risâledir3.

Bir Sa'dî şeyhi olan Elif Efendi'nin, biri Nakşî, diğeri Mevlevî iki mutasavvıfın hatıratını yaşatmak için gayret göstermesi oldukça önemlidir. Bu durum, birçok tarikattan icâzet alarak câmiu't-turuk olan kemâl ehlinin, bütün bu yolların Hakk'a götürdüğü kanaatinde olduğunu gösterdiği kadar, vefakârlığı ve sadakati de ifade etmektedir.

Eser, bir şeyhin eğitim ve öğretime verdiği önemi, yaygın eğitimin şeklini ve dönemin tasavvufî hayatını yansıtmaya açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Eserin belki de en önemli yönü, birçok kaynakta ismi geçmesine rağmen, hakkında toplu bir bilgi bulunmayan, Nakşî-Mevlevî arası ayrı bir meslek ihdâs eden Hoca Hüsameddin Efendi'nin yolunu tanıtmaya ve günümüze kadar ulaştırmasıdır.

bir surette câmi ve müfîd bir kitab-ı celîdir ki, bu cemiyette bir misli daha yazılamaz. Tercüme olursa da böyle câmi' olamaz" demektedir. Elif Efendi, *Tenşîtu'l-muhibbîn*, ss. 16-17.

¹ Elif Efendi, a.g.e., s.22.

² Elif Efendi, *Tenşîtu'l-muhibbîn*, s. 45.

³ Aynı eser, s. 46.

Eserin önemli bir özelliği de, Hoca Hüsâmeddin Efendi ve Osman Selâhaddin Dede'nin hayatları anlatılırken, bazı tarihî ve siyasî olaylara ışık tutulması, devlet-tekke münasebetlerinin ele alınmasıdır.

Tesbitlerimize göre, bu eserin basılmış tek nüshası bulunmaktadır. Bu da, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü 1217 ve Şazeli 120-121 numaralarda kayıtlı olan nüshadır. Eser, 1342/1923 tarihinde Bahriye Matbaasında basılmıştır. Elif Efendi'nin kitap üzerine el yazısıyla yazdığı bir nota göre bu nüsha, yine kendisi tarafından Yenikapı Mevlevîhanesi'ne hediye edilmiştir¹.

Matbû Olmayan Elyazması Eserleri

Bugün elimizde, Elif Efendi'nin, matbû olmayan ve tesbitlerimize göre tek nüshası bulunan sekiz eseri mevcuttur. Şimdi sırasıyla bu eserleri tanıtmak istiyoruz.

1. Semeratü'l-hads fî ma'rifeti'n-nefs

“Nefsin Bilinmesi Konusundaki Sezgi Ürünleri” anlamına gelen Semeratü'l-hads fî ma'rifeti'n-nefs isimli kitap, Elif Efendi'nin Arapça ve nesr olarak yazdığı en önemli eserlerden biridir. Kitabın kapak kısmındaki açıklamada da belirtildiği gibi bu eser, Hz.Ali'nin, “nefsin tanımı” hakkındaki bir sözünün şerhi mahiyetindedir. Eser, bez ciltli olup, 174x 122, 125x 66mm. ebadında, 23 yaprak ve 47 sayfadan teşekkül etmiştir.

Elif Efendi, kitabın sonunda bu eserin aceleyle hazırlandığını, ilk müsvedde nüshasının da Ramazan 1311/1893'de tamamlandığını belirtmektedir². Eser, Elif Efendi'nin oğlu Yusuf Zâhir Efendi tarafından 1347/1928

¹ Eser, daha sonra buradan Süleymaniye Kütüphanesine aktarılmıştır.

² Elif Efendi, *Semeratü'l-hads*, s. 46.

yılında istinsah edilmiştir. Okunaklı nesih hatla kaleme alınan eserde sade bir dil ve anlaşılır bir üslup kullanılmıştır.

Eserin kapak kısmında müellifin künyesi, doğum ve ölüm tarihleri yer almaktadır. Ayrıca Yusuf Zâhir Efendi'nin, bu eserin Ragıb Paşa Kütüphanesi'ne vakfedildiğine dair yazısı ve imzası bulunmaktadır.

Besmele, hamdele ve salveleden sonra Elif Efendi, bu eserinin giriş kısmına şu cümle ile başlamaktadır: “Hamd, Allah’a mahsustur ki, O, nefsi yaratıp tesviye etmiş, ona kötülüğünü ve takvâsını ilham etmiş, “Onu arındıran felâha ermiştir” müjdesini verdikten sonra, “Onu gizleyen hüsrana uğramıştır” sözüyle uyarıda bulunmuştur.”¹

Elif Efendi, zaman zaman sayfa kenarlarına eklediği notlarla kendi ifadelerini de açıklama yoluna gitmiştir.

Kitabın giriş kısmında Hz.Ali (r.a)’nin şahsiyetinden söz edilerek, o, ‘velîlik semâsının güneşi, ilim şehrinin kapısı, hikmet, mârifet ve bilim pınarının kaynağı’ olarak vasıflandırılmıştır². Yine bu kısımda, kitabın yazılışına sebep olan, Hz.Ali’ye sorulan soru ve buna karşılık onun verdiği cevap üzerinde durulmuştur. Buna göre eserin kaynağını, mebde’ ve meâd bilgisinde derinleşmiş ârif bir zât olan Kümeyl b. Ziyad (r.a)’ın, “nefsin (ruhun) bilinmesi” hususundaki sorusuna Hz.Ali’nin verdiği cevap oluşturmaktadır³.

Elif Efendi, bu sorunun ve cevabını, tasavvuf yoluna girmiş her tâlibin bilmesi gereken sözlerden biri olarak gördüğünü belirtmektedir⁴. Elif Efendi, bu konuda kendi acziyetini dile getirerek, gücünün yettiği kadarıyla bu sözü açıklamak istemektedir. Bunu yaparken de, Hz.Ali ve Kümeyl b. Ziyâd’ın ruhaniyetlerinden istimdat ederek bereketlendiğini,

¹ Elif Efendi, *Semeratü'l-hads*, s. 3.

² Aynı eser, s. 4.

³ Aynı yer.

⁴ Aynı eser, s. 5.

onları vesile kılarak, anladığı kadarıyla doğrusunu yazdığını ifade etmektedir¹.

Elif Efendi, bu eserine soru ve cevabın metnini vererek başlamakta, sonra da açıklamalarına geçmektedir. Eserde öncelikle nefsin sözlük ve istilah mânâları ele alınmakta, ünlü mutasavvıfların ve filozofların nefse getirdikleri tanımlamalar üzerinde durulmaktadır. Nefs kelimesine Kur'an'da verilen anlamlar ele alınarak açıklamalara gidilmektedir². Nefsin mertebeleri, çeşitleri ve güçleri gibi sınıflandırmalar yapılmaktadır.

Eserde ağırlıklı olarak nefis ve ruh bahisleri ele alınmakla birlikte, başlıca şu konulara da yer verilmektedir: Akıl, kalp, sır ve birbirleriyle ilişkileri, arş, kürsî, kitâb-ı mübîn, yakîn, âlem, insan, idrak, düşünme, his, zikir, ilim, hikmet, zekâ, fenâ, bekâ, fakr, sabır, rızâ ve teslîmiyet.

Araştırmalarımıza göre, bu eserin tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümünde, 2036 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. 1347/1928 yılında istinsah edilen bu nüsha, Râgıb Paşa Kütüphanesi'ne vakfedilmiş, daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Yine tespitlerimize göre, bu eser hakkında bugüne kadar herhangi çalışma yapılmamıştır.

2. ed-Durru'l-mensûr min hizâneti esrâri'n-nûr

Nûr Âyetinin Sırlarının Hazinesinden Saçılan İnciler anlamına gelen bu eser, Elif Efendi'nin Arapça olarak yazdığı kitaplardan biridir. Bu eser, Nûr Sûresi'ndeki Nûr âyetinin³ bir açıklaması olması itibarıyla tefsir özelliği taşıdığı kadar, içeriğinde büyük ölçüde tasavvufî unsurlar da bulunmaktadır.

¹ Aynı yer.

² Aynı eser, ss. 6-7.

³ Nûr, 24/35.

1317/1899 tarihinde te'lif edilen bu eser, bez ciltli, 174x 122, 121x 65mm. ebadında ve 55 sayfadan oluşmaktadır.

Eserin iç kapak kısmında, Ömer Hayyâm'ın¹, Allah'ın nûrundan bahseden iki beyitlik Farsça bir şiiri yer almaktadır. Bu şiirin hemen altında da, Elif Efendi'nin Arapça bir dörtlüğü bulunmaktadır².

Eserin giriş kısmı besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Elif Efendi, bu kısımda şu düşüncelere yer vermektedir: Allah gizli bir hazinedir ve kendini tanıtmak ister. O, Nûr ismiyle vücûd (varlık) tecellîlerini yaratmıştır. Allah yaratmaya, ilk önce bir nûr yaratarak başlamıştır. Bu nurdan Peygamber Efendimiz (s.)'in nurunu yaratmıştır. O Nûr ile yokluk karanlığını kaldırmış, onunla birlikte diğer eşyalar da varolmuşlardır³.

Elif Efendi, bu eseri yazma serüvenini ve amacını şu sözleriyle anlatmaktadır: “Gençliğimden itibaren Nûr âyetini okumaya başladım; âdetâ onu kendime vird edindim. Allah'ın yardımıyla bir süre sonra o Nûr âyetinin bereketlerine nâil oldum. Öyle bir hale geldim ki, sanki kalbimde o mukaddes nurun ışıklarını hissediyordum. Nûr âyetinin mânâlarını ve gizli işaretlerini de kalbimde hissediyor ve anlamaya çalışıyordum. İstedim ki, bana hâsıl olan bu mânâları bir kağıda dökeyim. Böylece unutulmasın, muhafaza olunsun ve salih din kardeşlerim için bir hediye olsun. İtiraf edeyim ki, benim o Nûr âyetinden anladığım ve ifade edebildiğim mânâ ve işaretler, o âyetin gerçek anlamlarından ancak bir zerre kadardır...”⁴

¹ Ömer Hayam (ö.517-526/ 1123-1136), Selçuklu devrinin tanınmış İran âlim ve şâiridir.

² Elif Efendi, *ed-Durru'l-mensûr*, s. 3.

³ Aynı eser, s. 4.

⁴ Elif Efendi, burada bir ilim adamından beklenen mütevâzi bir üslûp kullanmaktadır. Kur'an âyetlerinin pek çok mânâları bulunduğunu, kendisinin bunlardan sadece bir anlamı ifade edebildiğini belirtmektedir. Bunu da şu misâl ile dile getirmektedir: “*Gerçek ehlullah yanında benim durumum, kahraman bir komutan yanında süt emen bir çocuk gibidir.*”

Eserin giriş kısmında, Elif Efendi'nin bir uyarısı da yer almaktadır. Buna göre, Nûr âyeti üzerine yazdığı yorumlardan bir kısmının bazı müfessirlerce de yapıldığını, dolayısıyla bunların sadece kendisine ait olmadığını belirtmektedir. Kendisinin, bu âyete, onunla ilgili Peygamber Efendimiz (s.)'den, sahabe-i kiram'dan ve büyük müfessirlerden gelen rivâyetlere sahih bir inançla iman ettiğini, bu rivâyetlerin ışığında kalbine gelen mânâları yazdığını ifade etmektedir¹.

Bu uyarıdan sonra Elif Efendi, "Allah göklerin ve yerin nûrudur..."² âyetinin yorumuna geçmektedir.

Eserde başlıca şu konular yer almaktadır: Allah'ın "Nûr" isminin mânâları, Nûr isminin diğer isim ve sıfatlarla ilişkisi, ilk yaratılan Nûr, Nûr-ı Muhammedî ve Rûh-ı Muhammedî, Hz.Peygamber'in sûreti ve kalbi, Hz.Peygamber'in Allah ile konuşması, vahiy, peygamberlik, velîlik, peygamberlik nûru, vâridât, Allah'ın misâl getirmesi, varlıkların yaratılması, vahdet-i vücûd, iman, kalp, sır, duâ, hâl, vb. gibi.

Görüldüğü gibi Elif Efendi, Nûr âyeti çerçevesinde birçok tasavvufî konuya da temas etmiştir. Bu eserinde, büyük ölçüde İbn Arabî (638/1240)'nin eserlerinden yararlanan müellifimiz, onun bu konulardaki görüşlerinden de istifade etmiştir.

Eserin sonunda, Elif Efendi'nin bir hatırlatması yer almaktadır. Bu hatırlatmada o, eserinin bir tefsirden ziyade, bazı lâtif işaretlerin kendi anlayışına göre mânâlarından ibaret olduğunu belirtmektedir. Buna göre, Elif Efendi'nin bu eserini, Nûr Sûresi'nin işârî bir tefsiri olarak tanımlayabiliriz.

Tespitlerimize göre, bu eserin tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2038 numarada kayıtlı bulunan

Onların karşısında çölde yürüyen ve rüzgâra kapılan bir zerre gibiyim. Allah, hayır ve cömertliği dilediği kişi üzerine dökülebilir..." Bkz. Elif Efendi, *ed-Durru'l-mensûr*, s. 5.

¹ Aynı eser, ss. 6-7.

² en-Nûr, 24/35.

nüshadır. Elif Efendi'nin 1317/1899 yılında te'lif ettiği bu nüsha, oğlu Yusuf Zâhir Efendi tarafından 1348/1929'da istinsah edilmiştir. Kitabın üzerinde bulunan bir nota göre, ilk olarak Râgıb Paşa Kütüphanesine vakfedilen eser, daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne getirilmiştir. Eser üzerinde bugüne kadar hiçbir çalışma yapılmamıştır.

3. el-Bârikât

Elif Efendi'nin, Arapça olarak yazdığı önemli eserlerinden biri de, el-Bârikât (Zuhurât, kalbe gelen mânâlar) adlı kitabıdır. Elif Efendi'nin iman, ahlâk ve tasavvuf konularındaki özlü sözlerinden oluşan bu kitap, 15 Şevval 1322/1904 tarihinde tamamlanmıştır. Eser, Yusuf Zâhir Efendi tarafından, 1347/1928'de istinsah edilerek, üç ayrı kitap, bir cilt halinde toplanmıştır. Bunlar, el-Bârikât, et-Tenbîh ve en-Nehcü'l-kavim lî men erâde en yestekîm adlı risâlelerdir.

Eser, bez ciltli olup, 174x 121, 120x 70mm. ebadındadır. Üç kitaptan meydana gelen bu eser, el-Bârikât kısmı 35, et-Tenbîh kısmı 14 ve en-Nehcü'l-Kavim kısmı da 32 sayfa olmak üzere, toplam 81 sayfadan oluşmuştur. Okunaklı nesih hattıyla kaleme alınan eserde, sâde bir dil ve anlaşılır bir üslûp kullanılmıştır.

Önceleri müstakil risâleler olan bu eserleri, biz de ayrı ayrı ele almayı uygun gördük.

Elif Efendi, hamdele ve salveleden sonra, el-Bârikât adlı eserinin giriş kısmında, bu kitabın yazılış amacını ve kısaca içeriğini anlatmaktadır. Buna göre eser, hacim bakımından küçük, fakat mânâ bakımından büyük, kısa cümleciklerden oluşmaktadır¹.

Elif Efendi, burada, “Hikmet, Allah tarafından istenilen kimselere verilir. (Allah tarafından) kime hikmet verilmişse o,

¹ Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 2.

büyük bir hayır(iyilik) üzeredir”¹ âyetini zikrederek, kendisine böyle bir hikmet verildiği iddiasında bulunmadığını, bu tür zuhurâtlara da fazla önem vermediğini belirtmektedir. Çünkü ona göre, buna benzer sözler hatalı olarak da söylenebilir. Önemli olan, insanın bunları kendine rehber kılması ve onların içeriği ile amel etmesidir².

Yine eserin giriş kısmında, “Allah bir kimseyi hidayete erdirmişse, o, gerçek mânâda hidayete ermiştir. Kimi de sapıtılmışsa, onu doğru yola getiren olmayacaktır”³ âyetini zikrederek, insanın kendi çalışması sonucu hidayeti bulamayacağını, bunun ancak Allah’ın lütfuyla olabileceğini belirtmektedir⁴.

Elif Efendi, bu kitabın, tertipsiz bir şekilde, kalbe nasıl geldiyse öylece yazıldığını ve “Bârikât” ismini aldığını kaydetmektedir.

Bu giriş bölümünden sonra, özlü sözler niteliğindeki cümleler maddeler halinde sıralanmaktadır. Burada toplam 111 madde mevcuttur. Bu maddelerde Elif Efendi, bazı imanî, ahlâkî ve tasavvufî konulardaki görüş ve düşüncelerini özlü bir şekilde ifade etmektedir⁵.

Elif Efendi’nin, el-Bârikât’taki birinci özlü sözü şöyledir: “Kâinat kitabına bir bak! Kur’an-ı Kerim’i bir oku! Apaçık olan âyetlere bir göz gezdir, onların mânâlarını anla! Bu mânâları anladığın zaman da durma, devam et ve daha fazlasını iste. Öğrendiklerinle yetinme, daha fazlasını öğrenmeye çalış. Yeterlidir diye bilgine itimat etme (güvenme). Çünkü Kur’an’da

¹ Bakara, 2/269.

² Elif Efendi, a.g.e., s. 3.

³ Kehf, 18/17. Benzer âyetler için bkz. İsrâ, 17/97; Zümer, 39/36,37,23; A’raf, 7/178.

⁴ Elif Efendi, a.g.e., s. 5.

⁵ Tespitlerimize göre Elif Efendi’nin bu özlü ifadelerinin bir kısmı, onun diğer eserlerinde de ele aldığı imanî, ahlâkî ve tasavvufî konuların bir özeti niteliğindedir.

sonsuz derecelere götürecek (ulaştırarak) nice mânâlar vardır. Daima, “...Yâ Rabbi, benim ilmimi artır...”¹ âyetini oku...”²

el-Bârikât'ta başlıca şu konulardaki düşünceler (sözler) yer almaktadır: Peygamberlerin gerekliliği, Hz.Muhammed'in önemi, Hz.Peygamber ve ehl-i beyt sevgisi, iman, İslâm, tevhid, nefis, ahlâk, sabır, zikir ve zikrin önemi, adâlet, zulüm, sevginin gücü, şükür, bilgi ve Allah'ı bilmek, Allah'ı sevmek, ilim öğrenmenin önemi, dünyanın geçiciliği, hikmet, akıl-kalp ilişkisi, ilim-amel ilişkisi, Allah'ın yaratması, duanın önemi, dünya imtihanı, vb.

el-Bârikât, özlü sözler bölümünden sonra, fasıllar (bölümler) halinde devam etmektedir. Bu fasılların ilki, Elif Efendi'nin, Esmâ-i Hüsnâ'ya dair kalbe atılan bazı mânâları izah etmeye çalıştığı bölümdür³.

el-Bârikât'ın diğer bölümlerinde ise; Allah'ı tanımanın, O'nun isim ve sıfatlarını bilmenin önemi, Allah'ın isimlerinin sonsuzluğu, Allah'ın belli isimleriyle her ihtiyaca karşılık verilmesi, duanın Allah'ın isimleriyle yapılmasının önemi, tevhid, kesbî ve vehbî ilim, bilginin elde edilmesindeki yollar, rüyalar, ilham, zikir, Kur'an'a ve Sünnet'e bağlılık, aklî ve sezgisel ilimlerin değeri, kerâmet ve istidrâc, tarikata girme ve bir mürşide bağlanmanın önemi gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Araştırmalarımıza göre, Elif Efendi'nin el-Bârikât adlı eserinin tek nüshası, oğlu Yusuf Zâhir Efendi'nin istinsah ettiği, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2035 numarada kayıtlı bulunan nüshadır. Bu nüsha, önce yine oğlu tarafından Ragıb Paşa Kütüphanesi'ne vakfedilmiş, daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne aktarılmıştır.

Bu eserle ilgili olarak günümüze kadar herhangi bir

¹ Tâhâ, 20/114.

² Elif Efendi, *el-Bârikât*, s. 7.

³ Aynı eser, s. 32.

çalışma yapılmamıştır.

4. et-Tenbîh

Elif Efendi'nin, Arapça olarak yazdığı eserlerin hacim bakımından en küçüğü et-Tenbîh adındaki risâlesidir. Toplam on dört sayfadan ibaret olan bu risâle, önceleri müstakil durumdayken, daha sonra Yusuf Zâhir Efendi tarafından el-Bârikât adlı esere eklenerek bir ciltte toplanmıştır. Tasavvufi konulardan, özellikle zikirden bahseden bu risâle, 1342/1923 yılında te'lif edilmiştir. Yusuf Zâhir Efendi bu risâleyi 1347/1928 yılında istinsah etmiştir.

Hamdele ve salveleden sonra Elif Efendi, zikir ve zikir ehliyle ilgili bazı sözleri örnek getirerek, bunların Kur'an ve Sünnete göre doğru olup olmadıklarını incelemektedir. Elif Efendi'ye göre, mutasavvıfların bazı şatahat türünden sözleri te'vile ve açıklamaya muhtaçtır. Bunu da, tasavvuf yoluna yeni girmiş olanların ümitlerinin kırılmaması ve ayaklarının kaymaması için1 yapmaktadır. Çünkü ona göre, tasavvuf yoluna yeni girenler, bazı şatahat türü sözleri, zâhirine bakarak yanlış anlamakta, bu nedenle inkâra gitmekte ve böylece ayağı kaymaktadır2.

et-Tenbîh'te genel olarak zikir ve zikir ehli, zikrin çeşitleri, dilin, kalbin ve sırrın zikirleri, gerçek zikrin mahiyeti gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Tespitlerimize göre, et-Tenbîh'in Elif Efendi tarafından yazılan müstakil nüshası bugün elimizde bulunmamaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2035 numarada kayıtlı bulunan nüsha, Yusuf Zâhir Efendi'nin istinsah ettiği ve el-Bârikât adlı esere eklenen nüshadır.

¹ Elif Efendi, *et-Tenbîh*, s. 38.

² Elif Efendi, *et-Tenbîh*, s. 40.

5. en-Nehcü'l-kavim limen erâde en yestekîm

Elif Efendi'nin, Dosdođru Olmak İsteyene Sađlam Yol anlamına gelen, Arapça ve manzum olarak kaleme aldığı eseridir. İman, tevhid, vahdet-i vücûd gibi tasavvuf ve bazı kelâm konularının ele alındığı bu kitap, Elif Efendi'nin tamamen manzum ve Arapça olarak yazdığı tek eseridir. Elif Efendi tarafından te'lif edilen ilk nüshası müstakil olan eser, Yusuf Zâhir Efendi tarafından, 1348/1929'da istinsah edilerek, el-Bârikât adlı eserin son kısmına eklenmiştir. Eser, nesih hatla yazılmış olup, 32 sayfadan oluşmaktadır.

Eser, beyitler şeklinde ve fasıllar (bölümler) halinde yazılmıştır. Bölümler ayrı ayrı başlıklar olmayıp, birbirini takip eden konulardan meydana gelmiştir.

Hamdele ve salveleden sonra Elif Efendi, kitabın giriş kısmında, en büyük şâhidinin Kur'an ve Sünnet olduğunu belirterek, bu iki asıl kaynağın ışığında bazı hakikatleri ortaya koymaya çalıştığını vurgulamaktadır¹.

Yine kitabın giriş bölümünde Elif Efendi, mârifet ehli hocalarından ve şeyhlerinden çok şeyler öğrendiğini, sonra da Allah'ın lütfuyla göğsünün açıldığını ve ilimleri gözle görür gibi bir basîrete sahip olduğunu belirtmektedir².

Bu eserde, vahdet-i vücûd başta olmak üzere başlıca şu konular üzerinde durulmuştur: Allah'ın isim ve sıfatları, ilm-i ledün, sır, zikir ve zikrin faydaları, mürşid-i kâmil, Kitap ve Sünnet'e bağlılık, nefis, peygambere, âhîret gününe ve kadere iman, cennet, cehennem, haşr, rü'yetullah, mûcize, kerâmet, vahiy, Hz.Peygamber ve ehl-i beyt sevgisi, vb.

Eser, bazı nasihat ve duâların yer aldığı bölümle sona ermektedir.

Bu eserin de müstakil nüshası bulunmamaktadır. Bugün,

¹ Elif Efendi, *en-Nehcü'l-kavim*, s. 51

² Elif Efendi, *en-Nehcü'l-kavim*, s. 52.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2035 numarada kayıtlı bulunan nüsha, Yusuf Zâhir Efendi'nin istinsah ettiği ve el-Bârikât adlı esere eklenen nüshadır.

6. Def'u'l-vecel bi cünneti'l-ecel

“Ecel Kalkanı ile Korkunun Giderilmesi” anlamına gelen, Def'u'l-vecel bi cünneti'l-ecel adlı bu kitap, Elif Efendi'nin Türkçe olarak yazdığı eserlerdendir. 1324/1906 yılında te'lif edilen bu eser, tasavvufî olduğu kadar kelâm konularını da ihtivâ etmektedir. Elif Efendi, bu eserinde genel olarak hayat, ölüm, ecel ve kader konularını ele almaktadır.

Eser, düzgün rik'a yazıyla, oldukça sâde bir dille ve anlaşılır bir üslûpla kaleme alınmıştır. Bu eser, mukavva ciltli, 200x140, 155x155 mm. ebadında ve 52 sayfadan oluşmaktadır.

Besmele, hamdele ve salveleden sonra Elif Efendi, giriş bölümünde kitabın yazılış sebebini ve amacını şu şekilde belirtmektedir: “... Gıyabında kendisine sevgi duyduğumuz, övgüye değer niteliklere sahip, aynı zamanda incelikler taşıyan maarif tutkunu bir zât, aşağıda yazılı zor bir konuyu (hayat ve ecel) soru şeklinde bu acize göndererek, anlaşılır biçimde kısa bir açıklamada bulunmamı istemişlerdir...”¹

Elif Efendi, öncelikle kendisi hakkında gösterilen güzel zan ve iltifata teşekkür etmektedir. Bu davranışıyla o, nâzik ve mütevâzi bir kişiliğe sahip olduğunu da göstermektedir.

Elif Efendi, sözü edilen konunun, dinimizin çözümü zor meselelerinden biri olduğunu, hatta bu hususta iman yönünden bazen ayakların kaydığını belirtmektedir. Ona göre, böyle önemli konular ancak ilim, marifet ve akıl gücü yüksek, irfan sahiplerinin kaldırabileceği bir yükür. Bu nedenle, soruya cevap vermede bir süre kararsız kaldığını, ancak “tamamına ulaşılamayanın (elde edilmeyenin) hepsi terkedilmez” hükmüne

¹ Elif Efendi, *Def'u'l-vecel*, s. 3.

uyarak, bu hususa açıklık getirmeye çalışacağını ifade etmektedir. Bunu da, Kitap ve Sünnet'in delilleriyle, âlimlerin, kelâmcıların sözleri ve yöntemleriyle yaptığını vurgulamaktadır¹.

Elif Efendi'nin, bu eserinde ele aldığı belli başlı konular şunlardır: Hayat, ölüm, ecel, kaza ve kader, tıbbü'n-nebevî, sağlığı koruma ve ecel ilişkisi, rızık, Allah'ın ilmi, sâlih emel, cüz'î irâde, vb.

Elif Efendi, bu hususları açıklarken değişik misâller getirerek, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Tespitlerimize göre, bu eserin tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa 477 numarada kayıtlı bulunan nüshadır. Elif Efendi'nin 29 Zilhicce 1324/1906 tarihinde tamamladığı² bu eser, Ahmed Hayri³ tarafından 20 Safer 1325/1907 tarihinde istinsah edilmiştir⁴. Eser hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

7. en-Nûru'l-Furkân fî şerhi lügati'l-Kur'an

Elif Efendi'nin Türkçe olarak te'lif ettiği en hacimli ve önemli bir eseridir. Kur'an-ı Kerim Lügati tarzındaki bu eser, iki ciltten ve toplam 1112 sayfadan oluşmaktadır. Eserin birinci cildi 600, ikinci cildi ise 512 sayfadır.

Elif Efendi, bu önemli eserini düzgün ta'lik hattıyla, sâde bir dille ve anlaşılır bir üslûpla kaleme almıştır. Bugün elimizde bulunan iki ciltlik eser, Elif Efendi'nin kendi hattıyla yazdığı orijinal nüshadır. Eser, meşin kaplı, 280x200, 200x150mm. ebadındadır.

Eserin birinci cildinin ilk sayfasında, Elif Efendi'nin,

¹ Aynı eser, s. 4.

² Elif Efendi, *Def'u'l-vecel*, s. 52.

³ Ahmed Hayri, Elif Efendi'nin ders verdiği talebelerinden biridir.

⁴ Aynı yer.

kitabın yazılmasına 22 Rebiu'l-evvel 1339/1920 tarihinde başlandığı ve 17 Rebiu'l-evvel 1340/1921'de tamamlandığı ile ilgili notu bulunmaktadır. Bu notun hemen altında da, Elif Efendi'nin imzası yer almaktadır¹. Eserin ikinci cildi ise, 17 Rebiu'l-evvel 1340/1921'de başlanıp, 12 Rebiu'l-evvel 1341/1922 tarihinde tamamlanmıştır².

Eser, alfabetik sistemle, Arapça harf sırasına göre ve bâblar halinde düzenlenmiştir. Birinci cilt, “Hemze Bâbı” ile başlayıp, “Sâd Bâbı”yla sona ermektedir. İkinci cilt de, “Dât Bâbı”yla başlamakta ve “Yâ Bâbı” ile sona ermektedir.

Birinci cildin giriş bölümünde, besmele ve Rahmân Sûresi'nin ilk beş âyetinden sonra Arapça olarak uzunca hamdele ve salvele kısmı yer almaktadır. Bu bölümde Elif Efendi, bu eseri yazma sebebini ve amacını açıklamaktadır. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Elif Efendi, ülkenin içine düştüğü durumdan çok müteessir olmuştur. Bu üzüntüden kurtulmak için bir meşguliyet aramaktadır. Bu meşguliyetin de hem Allah'ın rızasına vesile, hem de herkesin faydasına olmasını istemektedir³. Elif Efendi'nin bu konudaki kendi ifadeleri şu şekildedir: “... Düşündüm, istedim ki, bu meşgalem hayırlı, faydalı, faydası devamlı ve umuma şâmil olsun. Bu harb esnâsında onunla hem kendim müteselli olayım hem de Allah muvaffakiyet verirse neticeden din kardeşlerim de müstefid olsunlar...”⁴

Yine giriş bölümünde belirtildiğine göre, Elif Efendi, önceden beri Ebû Bekr Muhammed b. Azîz es-Sicistânî'nin, “Garîbu'l-Kur'ân”⁵ bâbında te'lif etmiş olduğu, “Nüzhetü'l-kulûb”⁶ isimli eserini tercüme etmek istemektedir. Fakat bu

¹ Elif Efendi'nin imzası, Arapça “Elif” yazısı şeklindedir.

² Elif Efendi, *en-Nûru'l-Furkân*, II, s. 512.

³ Elif Efendi, *en-Nûru'l-Furkân*, s. 5.

⁴ Aynı yer.

⁵ Kur'an'daki kapalı ve anlaşılması güç olan kelimeleri toplayan, açıklayan eser.

⁶ Bu eser, 1990'da Beyrut'ta bastırılmıştır.

tercümeyle bazı sebeplerden dolayı başlayamamıştır. Daha sonra Elif Efendi, es-Sicistânî'nin bu eserinde, yalnız “Garîbu Lügati'l-Kur'an'ı” (Kur'an'ın Anlaşılmayan Kelimeleri) toplamış olduğunu, böylece kitapta az sayıda kelimenin şerh edildiğini görmüştür. Bu da, kitabın faydasını o zamana ve belli kesimlere hasrederek sınırlamıştır. Elif Efendi ise, yaşadığı dönemde Arap edebiyatına rağbet azaldığından ve onun Kur'an Lügati, garib (kapalı, anlaşılmayan) hükmüne girdiğinden, bu eserin olduğu gibi tercüme edilmesinin fazla bir yarar sağlamayacağını düşünmektedir. Bunun üzerine Elif Efendi, bu kitabın üslûbunu ve ondaki kelimeleri alarak, bunlara şerhe muhtaç gördüğü daha birçok kelimeyi de ekleyerek bu eserini meydana getirmiştir.

Elif Efendi, bu eserini hazırlarken, Râgıb Isfahânî (ö.502/1108)²'nin el-Müfredât'ı³, İbnü'l-Esîr (606/1210)⁴'in en-Nihâye'si⁵ gibi birçok muteber lügatlardan, rivâyet ve dirâyet tefsirlerinden de istifade etmiştir⁶.

Elif Efendi, bu eserinde, genel olarak es-Sicistânî'nin metodunu kullanmakla birlikte, kendisi de bazı orijinal metodlar geliştirerek uygulamıştır. Eser, Arapça harf sırasına göre, “Bâb”lar ana başlıklar halinde ve bu “Bâb”lar da “Fasıl”lar

¹ Elif Efendi, *en-Nûru'l-Furkân*, c.I, s. 7.

² Râgıb Isfahânî (ö.502/1108), Kur'an tefsiri ve ahlâk konularında eserler veren Arap müellifidir.

³ Râgıb el-Isfahânî'nin bu eserinin tam adı, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*'dır. Hacimli bir Kur'an lügati olan eser, 1322/1904'de Mısır'da bastırılmıştır.

⁴ Mecdüddin İbnü'l-Esîr (ö.606/1210), tefsir ve hadis âlimidir. Edebiyat ve biyografi alanlarında da eserleri vardır. Hayatı ve eserleri için bkz. Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, v. 8a; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-a'yân*, c.III, ss.141-143; Taşkoprizâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, s.284; Mehmed Zihni, *Kitâbü't-terâcim*, İstanbul 1887, ss.8-10.

⁵ Tam adı, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis ve'l-eser* olan Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in bu eseri, hadislerdeki nadir kelimeleri alfabetik sıraya göre açıklayan, garîbü'l-hadis konusunda önemli bir kaynaktır. 1963'te Kahire'de beş cilt halinde yayımlanmıştır.

⁶ Elif Efendi, *en-Nûru'l-Furkân*, c.I, s. 8.

şeklinde alt başlıklara ayrılarak düzenlenmiştir. Buna göre, meselâ “Hemze Bâb”ında ilk olarak hemzenin hemze ile, sonra elif, be, te, se... ile kullanılması gibi sıralama yapılmıştır. Bir fasıl’da önce meftûh, sonra mazmûm, daha sonra da meksûr olan kelimeler sıraya göre verilmiştir. Her sayfanın başına, o sayfada yer alan kelimenin birinci ve ikinci harfi getirilerek, kelimeyi bulmada okuyucuya kolaylık sağlanmıştır.

Birinci cildin giriş bölümünde, bir de “İhtar” yer almaktadır. Bu uyarıda Elif Efendi, kitabını es-Sicistânî’nin üslûbu üzere yazdığını, ancak onun ve diğer lügatların yaptığı gibi sadece aslî harfleri kullanarak tertip etmeyip, Kur’an’da geçen lâfızları gerek aslî gerekse gayri aslî olsun, birinci harfleri “Bâb”, ikinci harfleri ise “Fasl” olarak kullandığını belirtmiştir. Bu şekilde, zâid harfler de tertipte muteber tutulmuştur. Bunun da, kitaba müracaat edenlere kolaylık ve dikkat kazandırdığını, zaman kaybının da önlendiğini kaydetmiştir¹.

Eserin giriş bölümü Arapça bir dua ile sona ermektedir. Bu bölümden sonra, “Bâb” ve “Fâsıl”lar başlamaktadır.

Eserin birinci cildi, alfabetik sırayla, “Hemze Bâbı” ile başlayıp, “Sâd Bâbı”yla sona ermektedir. İkinci cilt ise, “Dât Bâbı”yla başlamakta ve “Yâ Bâbı” ile sona ermektedir.

Elif Efendi, bu esrinde, ele aldığı kelimeleri açıklarken genellikle şu metodu kullanmıştır: Önce kelimenin Kur’an’da hangi âyette ve nasıl geçtiği yazılarak, buradaki anlamı verilmiştir. Bundan sonra, kelimenin nereden geldiği belirtilerek, lügat mânâları üzerinde durulmuştur.

Elif Efendi’nin, iki ciltlik bu önemli eserinin tek ve orijinal nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Henüz kataloglara işlenmeyen bu eser, kütüphanenin Sütlüce Dergâhı özel bölümünde, birinci cildi 445, ikinci cildi 446 numara ile kayıtlıdır. Yakın tarihimizde yazılan bu eser

¹ Elif Efendi, *en-Nûru’l-Furkân*, c.I, ss. 9-10.

hakkında henüz herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Sonuç